

**Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas
Rekomendācijas Nr. 2011-4**
rīcībai ar no jūras izskalotiem koka kuģu vrakiem

Ievads un situācijas raksturojums

Baltijas jūrā un īpaši Latvijas teritoriālajos ūdeņos tuvu krasta līnijai atrodas daudz avarējušu koka kuģu, to daļu un kuģu kravu palieku (turpmāk tekstā – vraki). To skaits nav pilnīgi apzināts. Dažādu dabas apstākļu (vētru, ledus un smilšu kustības, straumju u.c.) rezultātā vraki tiek izskaloti vai izstumti (turpmāk tekstā – izskaloti) jūras krastā. Tas noticis agrāk un notiks arī nākotnē. Pēdējos pārdesmit gados tiek izskalots apmēram viens vraks gadā. Izskaloto vraku stāvoklis var atšķirties no konstruktīvi neskartāka līdz atsevišķām paliekām.

Likuma par kultūras pieminekļu aizsardzību 17. pants nosaka, ka par objektiem, kuri atrasti zemē, virs zemes, ūdenī, senās celtnēs vai to daļās un atliekās un kuriem varētu būt vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība, atradējam 10 dienu laikā jāpaziņo Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai.

Jūrasspējīgi koka kuģi tika plaši un aktīvi lietoti pirms vismaz 50 un vairāk gadiem. Pamatojoties uz MK 2003. gada 26. augusta noteikumu Nr. 474 "Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu" 6.5. punktu kā valsts nozīmes arheoloģijas pieminekli sarakstā var iekļaut "nogrimušus kuģus (vecākus par 50 gadiem) un to kravas", tāpēc jāizvērtē vraka iekļaušana aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.

Lai novērstu kultūras vērtību iespējamu zudumu vai bojāšanu, atklājot daļēji vai pilnīgi izskalotus vrakus, kultūras mantojuma aizsardzības un citām ieinteresētām institūcijām, pašvaldībām, kā arī jebkuram interesentam nepieciešams veikt virkni mērķtiecīgu darbību, kas aprakstītas šajās Rekomendācijās. Šīs Rekomendācijas ieteicams ņemt vērā arī tad, ja kāda fiziska vai juridiska persona ir nolēmusi izcelt vraku, veikt ar to turpmākas darbības un ir saņēmusi tam nepieciešamās atļaujas.

1. Darbība ar vraku pēc tā dalējas vai pilnīgas izskalošanas

1.1. Pēc iespējas ātri jāveic vraka un tā stāvokļa precīza fiksācija (fotofiksācija, uzņēmumi u. c.).

1.2. Vraka, kas var tikt ieskalots atpakaļ jūrā, pārvietošana veicama saudzīgi.

1.3. Lai nebojātos vraka konstrukciju virskārta, no tās ar saru otu jānofīra smiltis, jūras zāles, gliemeži u.c. aplipumi.

1.4. Ja nepieciešama vraka mazgāšana, tad tas veicams ar atbilstošiem šķīdumiem (piemēram, 10 – 20 % etanola – ūdens šķīdumu).

1.5. Vēlams veikt vraka ķīmisko un bioloģisko izpēti.

1.6. Vraka attīrīšanas un konservācijas procesus vēlams veikt pieredzējuša restauratora vadībā vai uzraudzībā.

2. Turpmākās darbības ar vraku

2.1. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai (turpmāk – VKPAI) vajadzības gadījumā pieaicinot speciālistus, jānovērtē izskalotais vraks kā iespējamais kultūras piemineklis un tā tūlītējās pārvietošanas dziļāk iekšzemē iespēja. Turpmākās darbības plāns ir atšķirīgs no vraka kultūrvēsturiskās vērtības līmeņa.

2.2. Jānoskaidro vraka īpašumtiesības. Lielākajā daļā gadījumu vraka īpašumtiesības nav nosakāmas, un darbības ar vraku jāpārrauga vietējai pašvaldībai. Gadījumā, ja īpašumtiesības tiek noskaidrotas, lielāko daļu darbību ar vraku noteiks tā īpašnieks vai valdītājs.

2.3. Pirms turpmākajām darbībām ar vraku izstrādājams rīcības plāns. Tajā norādāma institūcija, kas veiks darbības, darbību saturu, veidu un secību, kā arī darbību īstenošanas finansiālās un tehniskās iespējas.

2.4. Jāizlemj vraka turpmākās izmantošanas veids – eksponēšana īpaši paredzētā slēgtā telpā, eksponēšana atklātā telpā vai saglabāšana plašākai publikai nepieejamā veidā. Katram izmantošanas veidam nepieciešami atšķirīgi turpmākās rīcības plāni un konservācijas paņēmieni.

3. Vraka saglabāšana tam īpaši paredzētā slēgtā telpā

3.1. Vraka pārvietošana uz tam īpaši paredzētām slēgtām telpām (muzeju), veicot atbilstošu konservāciju, nodrošina vislabvēlīgākos apstākļus vraka saglabāšanai. Šim risinājumam nepieciešami ievērojami darbaspēka un finansiālie resursi, tāpēc tas izmantojams tikai tad, ja vrakam ir izcila kultūrvēsturiska vērtība.

3.2. Vraka eksponēšanai īpaši paredzētajās slēgtajās telpās jānodrošina vienmērīga gaisa temperatūra un relatīvais gaisa mitrums, kas nodrošina koka priekšmetu ilglaicīgu saglabāšanu.

4. Vraka saglabāšana atklātā telpā

4.1. Ieteicams vraku saglabāt un eksponēt tuvāk vietai, kurā tas ieskalots. Tomēr ņemot vērā, ka kuģis ir bijis noteiktā vietā izgatavots un noteiktā vietā pierakstīts transportlīdzeklis, vraka eksponēšanas vieta var būt arī citur.

4.2. Ekspozējot vraku atklātā telpā, jānodrošina tā saglabāšanas ilgtspējība.

4.3. Lai aizsargātu vraku no nokrišņu un tiešas saules gaismas iedarbības, to vēlams novietot zem nojumes.

4.4. Vraka konservācijā jāievēro:

4.4.1. Noteikta darbību secība un fiksēti nosacījumi;

4.4.2. Vraks jānovieto horizontālā stāvoklī uz paliktņiem vai postamenta, nodrošinot vienmērīgu vraka žūšanu un gaisa cirkulāciju ap to. Lai novērstu pārāk strauju koksnes izžūšanu un deformācijas, vraks var tikt nosegts ar sausām smiltīm vai maisiem, kas darināti no dabīga, elpojoša auduma (piemēram, lina) un pildīti smiltīm;

4.4.3. Vraku un tā daļas jāsakārto kuģim atbilstošā stāvoklī. Lai novērstu iespējamās konstrukciju deformācijas, jānodrošina to vienmērīgs atbalsts;

4.4.4. Kad koksne pilnībā izžuvusi, vraku var apstrādāt ar konservējošiem materiāliem (piemēram, īpašām lakām, sākot ar lakas zemāko koncentrāciju (3%), pamazām to palielinot līdz augstākai (10 %) koncentrācijai);

4.4.5. No metāla izgatavotās vraka detaļas (kniedes, naglas, savienojumi u.c.) saglabājamas, lietojot atbilstošus konservācijas paņēmienus.

5. Vraka saglabāšana plašākai publikai nepieejamā veidā

5.1. Ja nav iespējams nodrošināt vraka konservēšanu un saglabāšanu slēgtā vai atklātā telpā, to var saglabāt bez plašākām ekspozīcijas iespējām.

5.2. Vraku var pilnīgi ierakt tam īpaši paredzētā vietā, kurā ir piemērota grunts (smiltis vai smalka grants) un mitruma režīms.

5.3. Vraku var nogremdēt kādā iekšējā ūdenskrātuvē iepriekš sagatavotā vietā, kurā tas var tikt ekspozēts zem ūdens. Saglabājot vraku šādā veidā, nepieciešama pastāvīga uzraudzība, jo nedrīkst pieļaut nekontrolētus vraka zemūdens apmeklējumus un iespējamus bojājumus.

6. Vraks kā kultūras vērtība

6.1. Vraks vislabāk saglabājas savā sākotnējā vietā, respektīvi, jūrā, zem ūdens, tāpēc vraka izcelšana pieļaujama tikai īpašas nepieciešamības un turpmākās saglabāšanas labu iespēju gadījumā.

6.2. Vraks, kas ieguvis kultūras pieminekļa statusu, var tikt pārvietots, ievērojot likumdošanas aktu normas.